

UGLINESS ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПОЗИЦІЇ КОНЦЕПТ-АНТИКОНЦЕПТ

Стаття присвячена антиконцепту UGLINESS як елементу концептуальної бінарної опозиції. У ході проведеного дослідження виокремлюються змістові ознаки в його структурі, окреслюються фразеологічні засоби вербалізації, аналізується сполучуваність лексем-вербалізаторів, розглядається онтологія потворного. Виявлено, що естетична оцінка антиконцепту UGLINESS видається білатеральною та охоплює як позитивну, так і негативну складові.

Актуальність статті зумовлена тим, що концепт як складне психічно-ментальне утворення завжди виступає частиною певної впорядкованої у свідомості носія мови, ієрархічно структурованої системи. З іншого боку, у процесі відображення навколишнього світу виокремлюються концептуальні опозиції, що слугують для систематизації його понять, предметів та явищ. З огляду на це, в термінологічний апарат когнітивної лінгвістики увійшов термін *антиконцепт*. Базуючись на твердженні про те, що дискретизація концептів під кутом зору аксіологічної семантики припускає їх протиставлення за принципом позитиву та негативу, оскільки концептуальний корпус мови формується не тільки ціннісними орієнтирами зі знаком плюс, але й зі знаком мінус [1: 51], А. М. Приходько наводить як приклади антиконцептів ТУГА, ДОСАДА, ХАБАР, ХАМСТВО, ПІДЛІСТЬ, ЧИНОВНИК, ПОСМІХОВИЩЕ, ДУРЕНЬ, ВИРОДОК, СТУКАЧ [2: 95]. Вчений зауважує, що негативні конотації здебільшого характерні для етнокультурних антропономіацій, наприклад БОМЖ, ВИСКОЧКА, ЛИЦЕМІР, НЕГІДНИК, МЕРЗОТНИК, ШАХРАЙ, ПРОЙДИСВІТ. Важливість опозиції *концепт-антиконцепт* чітко окреслив С. Г. Воркачев, визначивши ідею як семантичну сутність, яка діалектично розвивається. Джерело її розвитку, за твердженням науковця, полягає в наявності категоріальних протиріч, що можуть її заперечувати: разом з тезою у ній міститься та антитеза, разом із концептом і антиконцепт. Ідея успішності долі, тобто щастя, наприклад, невіддільна від нещастя [1: 53]. К. І. Гурєєва трактує антиконцепт як особливий розвиток початкового концепту, свого роду ускладнений концепт, у змісті якого заперечуються деякі значущі концептуальні ознаки (при збереженні інших) та замінюються новими [3]. В антиконцепті, зауважує дослідниця, відбувається процес появи, розвитку, зміцнення раніше існуючого змісту явища, предмета чи процесу. В. М. Субота зазначає, що з погляду когнітивної лінгвістики, психолінгвістичний та соціолінгвістичний аналіз не може проводитись без врахування процесу утворення антиконцепту. Саме антиконцепти, на його думку, породжують концепти, що й утворюють терміни будь-яких термінологічних систем, у тому числі термінологічних систем, які функціонують у телепросторі [4: 29]. Ю. С. Степанов стверджує, що концепти та антиконцепти розділені тонкою, часом невидимою плівкою, яка, однак, відчутна при детальному, мінімізованому розгляді. Антиконцепт, стверджує дослідник, у крайньому випадку, є запереченням самого знаку смислу. Залишаючись якимось знаком, цей знак стає для свідомості, що сприймає його прозорим, не затримує її увагу на собі, пропускає її крізь себе, є видимим, однак прозорим, запереченням знаку, тобто антизнаком [5: 171-172]. Саме тому антиконцепти, як і концепти, здатні фіксувати "правду світу", тобто реальну дійсність.

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики дихотомія *концепт-антиконцепт* стала об'єктом численних розвідок. Так, В. В. Феценко розглядаючи концепт ТВОРЧЕСТВО, виокремлює для нього певні групи антиконцептів, без врахування яких неможливе дослідження феномену творчості, а саме ПРОТИВОТВОРЧЕСТВО, СТЕРЕОТИПНОСТЬ, КРЕАТИВ, ИССЛЕДОВАНИЕ [6: 146-147]. М. О. Богданова наголошує, що лінгвокультурна ідея щастя охоплює не лише концепт, а й антиконцепт, розглядає антипод щастя, тобто нещастя, та його складові, а саме ГОРЕ, БЕДА, БЕДСТВИЕ, НЕУДАЧА, ЗЛОСЧАСТЬЕ, ЗЛОПОЛУЧИЕ, ЛИХО, НАПАСТЬ [7: 65]. О. Ю. Пономарьова досліджує ідіостилістичні подібності та відмінності в структурах та способах репрезентації концептуальної опозиції LIFE-DEATH у поезії Д. М. Томаса та ЖИЗНЬ – СМЕРТЬ в поезії В. Я. Брюсова [8]. А. Г. Медведева наголошує на тому, що а англомовній картині світу засоби вираження нерозуміння є засобами онтологізації концепту MISUNDERSTANDING, який дослідниця визначає як антиконцепт, оскільки в його структурі відбувається заперечення всіх концептуальних ознак концепту UNDERSTANDING [9].

Метою статті є аналіз антиконцепту UGLINESS як експліканта, з одного боку, негативної аксіології, а з іншого, доповнюючого елементу холистичного відображення естетичної оцінки у свідомості носіїв англійської мови, що передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) розгляд онтології потворного; 2) виокремлення у структурі антиконцепту UGLINESS мережі змістових ознак; 3) аналіз сполучуваності лексем-вербалізаторів та 4) огляд фразеологічних засобів його вербалізації.

Потворне можна визначити як естетичну категорію, яка позначає ту грань естетичного освоєння світу, що породжена сприйняттям предметів, явищ об'єктивної дійсності, суспільних подій, вчинків людей і не відповідає естетичному ідеалу людини, має негативне значення для неї, суспільства загалом, почуття і

усвідомлення людиною того, що здатне принести чи принесло відразу [10]. Потворне є антиподом прекрасного і величного. Ця категорія пов'язана з оцінкою тих явищ, які викликають людське обурення, незадоволення внаслідок дисгармонії, диспропорційності, невпорядкованості, та відображає неможливість або відсутність досконалості. Прикметами потворних явищ є дисгармонійність, аритмічність, недосконалість структурної організації, деформованість, низький художній рівень творів, а природною реакцією людини на них є почуття невдоволення, антипатії, навіть огиди [11]. Однак, варто зауважити, що потворне має з прекрасним діалектичний зв'язок, який виявляється у деяких аспектах. Потворне у негативній формі містить уявлення про позитивний естетичний ідеал та віддзеркалює приховану вимогу або бажання відродження цього ідеалу; прекрасне та потворне можна розглядати як періоди розвитку одного і того ж явища, процесу; врешті, прекрасне та потворне співвідносні. Ще Геракліт (544-483 до н.е.) висловлює думку про те, що найкрасивіша мавпа потворна, якщо її порівнювати з людиною, а наймудріша людина порівняно з богом здається мавпою – й за мудрістю, й за красою, й за усім останнім [12: 42]. Загалом, прекрасне є найвищою позитивною естетичною цінністю, а потворне – негативна естетична цінність.

Оскільки потворне, як і прекрасне є, передусім, ознакою, вважаємо за доцільне запропонувати дескрипцію антиконцепту UGLINESS, ґрунтуючись на аналізі прикметника *ugly* як безпосереднього антоніму лексеми *beautiful* – прямого ад'єктивного вербалізатора досліджуваного концепту BEAUTY. Ґрунтуючись на проаналізованій лексикографічній інформації та авторському дискурсі, можемо змодельовати структуру антиконцепту.

У *Longman Dictionary of Contemporary English* [13] знаходимо такі дефініції для лексеми *ugly*.

Перша з них, тобто *extremely unattractive and unpleasant to look at* маніфестує стрижневу складову у структурі антиконцепту UGLINESS, а саме *Appearance*, експлікуючи оцінку зовнішнього вигляду: *Habitually obedient to John, I came up to his chair: he spent some three minutes in thrusting out his tongue at me as far as he could without damaging the roots; I knew he would soon strike, and while dreading the blow, I mused on the disgusting and ugly appearance of him who would presently deal it* (Charlotte Bronte) [14]. Негативна оцінка зовнішності передається тут за рахунок використання двох прикметників *disgusting* та *ugly*. У *Concise Oxford Thesaurus* [15] дана складова представлена низкою лексем, а саме *unattractive, ill-favoured, hideous, plain, unlovely, unprepossessing, unsightly, horrible, frightful, awful, ghastly, unpleasant, vile, revolting, repellent, repugnant, grotesque, monstrous, reptilian, misshapen, deformed, disfigured*.

Друга дефініція (*used to describe a situation which is very bad or violent, and which makes you feel frightened or threatened*) виявляє у структурі антиконцепту UGLINESS компонент *Situation*: *"It's a very great pity it's such an ugly situation all round," said Hilda. "I had a lot of fun out of it," said he* (David Herbert Richards Lawrence) [16]. У *Concise Oxford Thesaurus* [15] даний компонент представлений мережею синонімів, а саме *unpleasant, nasty, disagreeable, alarming, tense, charged, serious, grave, dangerous, perilous, threatening, menacing, hostile, ominous, sinister*.

Третя дефініція (*ugly ideas, feelings, remarks are unpleasant*) репрезентує у структурі досліджуваного антиконцепту елемент *Aspect*: *I say mysterious, because it was so in a sense though it contained a naked fact, about as naked and ugly as a fact can well be* (Joseph Conrad) [17]. У *Concise Oxford Thesaurus* [15] знаходимо групу синонімів для даного елемента, тобто *horrible, despicable, reprehensive, nasty, appalling, objectionable, offensive, obnoxious, vile, dishonorable, rotten, vicious, spiteful*.

Бачимо, що антиконцепт UGLINESS може репрезентувати потворство як одну із сторін певного предмету, об'єкта чи явища, як сприйняття певної сукупності подій чи обставин, оцінку зовнішнього вигляду людини як важливого елемента невербального спілкування.

Послуговуючись *Oxford Collocations Dictionary Online* [18] виявляємо, що досліджувана лексема представлена двома словотвірними моделями, а саме *Adv. + Adj.* та *V + Adj.*

Елементи моделі *Adv. + Adj.* передають ступінь прояву ознаки потворства, експлікують його як характеристику: *extremely, hideously, incredibly, really, very* (*The witch was hideously ugly*), *almost, pretty, quite, rather*. Бачимо, що ступінь прояву потворства може варіюватись від незначного (*And even in Paris I am sure I saw two actresses playing important ladies' parts who were not at all ladies and quite ugly* (Thomas Stearns Eliot) [19].) до найвищого (*Under the gateway of the extremely ugly tenement house, which hides the Pavilion and the garden from the street, the wife of the porter was waiting with her arms akimbo* (Joseph Conrad) [17]).

Компоненти моделі *V + Adj* передають сфери прояву потворства (*be, look, sound* (*Well, so she does; it can't be denied; and, certainly, if there is one thing more than another that makes a girl look ugly, it is stooping* (Charles Dickens) [20]), репрезентують потворство як стан (*be*) чи його зміну (*get, turn*).

Змістові ознаки в структурі антиконцепту UGLINESS є віддзеркаленими змістовими ознаками концепту BEAUTY зі знаком мінус.

У структурі фразеологізмів, виявлених у *The Free Dictionary* [21], компонентом яких є лексема *ugly*, ознака потворства інтенсифікується за рахунок порівняння *ugly as a toad* (*Maria may be a beautiful woman, but when she was a child she was as ugly as a toad. The shopkeeper was ugly as a toad, but he was kind and*

generous, and everyone loved him) та *ugly as sin* чи *ugly as a scarecrow* (*Why would anyone want to buy that dress? It's as ugly as sin! Harold is ugly as sin, but his personality is very charming*). У останньому прикладі бачимо протиставлення оцінки зовнішності (*ugly as sin*) та рис характеру (*his personality is very charming*) людини.

Фразеологізми зазначеної групи також передають прихований характер ознаки потворства (*rear its ugly head* (*Jealousy reared its ugly head and destroyed their marriage. The question of money always rears its ugly head in matters of business*) чи краси (*an ugly duckling* (*The most successful company was last year's ugly duckling*)).

Також досліджувані фразеологічні одиниці передають осуд, неприємне враження, відразу, негативну естетичну оцінку: *ugly tongue, ugly customer* (*To continue in fistic phraseology, he had a genius for coming up to the scratch, wherever and whatever it was, and proving himself an ugly customer* (Charles Dickens) [20]); *ugly mug* (*In professing to depict Snobs, it is only your own ugly mug which you are copying with a Narcissus-like conceit and fatuity* (William Makepeace Thackeray) [22]; *the ugly face of something* (*Critics have described the policy as the ugly face of Republicanism*)).

Отже, прекрасне та потворне є складовими бінарної концептуальної опозиції та тісно взаємопов'язані у свідомості носіїв англійської мови: *He observes, as she approaches, that she is neither old nor plain, but, on the contrary, very youthful; and, but that he now recognises her for one whom he has often wilfully pronounced ugly, he would deem that he discovered traits of beauty behind the thin gauze of that veil* (Charlotte Bronte) [14]. Розглянувши UGLINESS як антиконцепт приходимо до висновку, що естетична оцінка видається білатеральною та охоплює як позитивну, так і негативну складові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воркачѳв С. Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии : поиски метода / С. Г. Воркачѳв // Vita in lingua : К юбилею профессора С. Г. Воркачѳва. Сборник статей. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 39–60.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
3. Гуреева Е. И. Спортивная терминология в лингвокогнитивном аспекте : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Е. И. Гуреева. – Челябинск, 2007. – 23 с.
4. Субота В. М. Соціо- та психолінгвістичний аналіз когнітивного аспекту термінологічної системи телепростору / В. М. Субота // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія : Соціальні комунікації. – Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2010. – № 3. – С. 25–31.
5. Степанов Ю. С. Концепты : Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
6. Фещенко В. В. Семиотика творчества и лингвистика креативности / В. В. Фещенко // Общественные науки и современность. – М. : РАН, 2008. – № 6. – С. 143–150.
7. Богданова М. А. Наполнение лингвокультурной идеи счастья / М. А. Богданова // В мире научных открытий. – Красноярск : Научно-инновационный центр, 2010. – № 4 (10). – Часть 13. – С. 63–65.
8. Пономарѳва Е. Ю. Концептуальная оппозиция "жизнь – смерть" в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова) автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Е. Ю. Пономарѳва. – Тюмень, 2008. – 22 с.
9. Медведева А. Г. Лингвистические средства выражения непонимания в речевом взаимодействии говорящего и слушающего в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Анастасия Генадьевна Медведева. – Иркутск, 2003. – 159 с.
10. Левчук Л. Т. Эстетика / Лариса Тимофѳвна Левчук. – К. : Вища школа, 1997. – 399 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К. : ТОВ ВЦ "Академія", 2007. – 752 с.
12. Асмус В. Ф. Античная философия / Валентин Фердинандович Асмус. – [3-е изд.]. – М. : Высшая Школа, 2005. – 451 с.
13. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/>.
14. Bronte Charlotte. Novels [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
15. Concise Oxford Thesaurus / M. Waite, S. Hawker, C. Bailey, Ch. Cowley. – US : Oxford University Press. – 975 p.
16. Lawrence David Herbert. Novels [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM ; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
17. Conrad Joseph. Novels [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM ; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
18. Oxford Collocations Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://llohe-ocd.appspot.com/>

19. Eliot Thomas Stearns. Novels [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM ; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
20. Dickens Charles. Novels [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM ; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.
21. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/>.
22. Thackeray William Makepeace. Novels. [Електронний ресурс] : Digital Library, Volume 59. Directmedia, Berlin, 2002. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : IBM PC 486 і вище ; 16 Mb RAM ; SVGA CD-ROM, Windows 95/98/ME/2000/NT/XP. – English and American Literature from Shakespeare to Mark Twain.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Kosenko A. B. UGLINESS как элемент оппозиции концепт-антиконцепт.

Статья посвящена антиконцепту UGLINESS как элементу концептуальной бинарной оппозиции. В ходе проведенного исследования выделяются смысловые признаки в его структуре, очерчиваются фразеологические средства вербализации, анализируется сочетаемость лексем-вербализаторов, рассматривается онтология уродливого. Выявлено, что эстетическая оценка антиконцепта UGLINESS является билатеральной и охватывает как позитивную, так и негативную составляющие.

Kosenko A. V. UGLINESS as the Element of the Concept-Anticoncept Opposition.

The article deals with the anticoncept UGLINESS as the element of the conceptual binary opposition. The conducted research distinguishes the content features in its structure, outlines phraseological means of its verbalization, analyzes the collocability of the lexemes-verbilitators, examines the ontology of the ugly. It was discovered that the aesthetic estimation of the anticoncept UGLINESS is bilateral and embraces both positive and negative components.